

אם אשאר בחיים אחקה גם אני את צ'רלי צ'פלין

צבי כנר: סליחה שהרגתי אותך (אני ולמך), מיידית: שלמה צוקר, הוצאת זמורה ביתן 2008, 240 עמ'

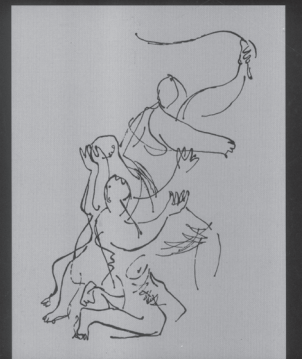
צבי כנר הוא איש קטן קומה, רזה ובעל פני ילד חולמני וצחקן. במקצועו הוא פנטומימאי בעל שם עולמי; צבי כנר הוא גם ניצול שואה וסופר, וכן הוא גם כתב על השואה מחזה פנטומימה ייחודי. את ספריו כתב כנר ביידיש. שניים מהם תורגמו לעברית ואחד לפולנית. שם ספרו הראשון במקור הוא **אני ולמך**, ובעברית שמו **סליחה שהרגתי אותך** (שראה אור בעברית אחרי ספרו **לחם נקמות**).

צבי כנר מעלה בספרו זה סיפור ייחודי, שעניינו מה עשו יהודים ליהודים במלחמת העולם השנייה, כשדמותו של למך - שהפך במחנה הריכוז למשרתם של הגרמנים - משמשת מיקרוקוסמוס לעולם מציאותי סוריאליסטי מוסיט, שאותו מצייר המחבר בהומור שחור ומחודד. למך מתואר על ידי המחבר, יעקב, נער מתבגר שהושלך גם הוא לתופת (זו אינה ביוגרפיה, אם כי הסיפור שאוב מחייו של כנר). למך - קטן קומה - רחב גרם ובעל רגליים עקומות, שעקמומיותן ניכרה עוד יותר כשהיו תחובות במגפי הקצינים שלו. כולם רעדו מפני למך, כמעט כמו הגרמנים; פחד זה הופך לפחד של הומור שחור לאור התוספת 'מזל שהם [הגרמנים] לא נותנים לו נשק'.

סיפורו של למך מתחיל בחורף 1942 כשהמשרה הצבאית פושטת על בית הוריו, משפחת בייליצקי, משועי העיירה (השמות בספר בדויים), ומעלה בחיפושיה סוודר מפרוות חורפן, עברה שעונשה מוות. אב המשפחה הוכה מכות רצה מול אשתו

וילדיו - ברל, למך ואחותם הצעירה, ואחר כך הוכו כולם. איש ושמו גלבורד, שהיה 'מאכער' אצל הגרמנים, חילץ אותם מידי הגרמנים ושני הבנים נאלצו ללכת יום יום לעבודת כפייה. בהמשך מצא לו גלבורד פרנסה חדשה: "הוא בא אל היהודים האמידים, לא רק בסלומה אלא גם בעיירות שמסביב לה, והציע להם, תמורת מזומנים כמובן, שהם או בניהם יתמנו לשוטרים או לחברי היודנראט, וכך יצילו את עצמם ואת משפחותיהם מלהיות משולחים" (לאור השמועות על האקציה). כך גם הוצע לאברהם בייליצקי ששני בניו יהיו שוטרים, בעוד שלהם היו תוכניות אחרות - לחבור

צבי כנר סליחה שהרגתי אותך



לפרטיזונים. אותו הומור שחור מופיע גם כאן, למשל, בשיחת הבנים עם אמם באשר לחבירה אל הפרטיזונים: "הלא אתם בעצמכם סיפרתם שהפרטיזונים יורים בכל יהודי שהם פוגשים ביער", מעירה האם, ולמך עונה: "לא כל הפרטיזונים", והיא משיבה: "נו טוב, נלך לחפש את הפרטיזונים הטובים, ובנוגע להצעה להסתתר אצל איכר טוב, עלינו לחפש קודם את האיכר הטוב הזה, שיהיה מוכן לסכן את חייו למעננו...".

על פגישתו הראשונה עם למך מספר המחבר: "כשהגעתי ליו-לאג 1 [מחנה עבודה], ששכן ברובע פלאשוב בקראקוב כבר היה למך מפורסם בברוטאליות שלו... בני עירו, אנשי סלומה, המשיכו לקרוא לו למכיל, כמו שנהגים לקרוא בבתם לאותו בן יקר... אבל עכשיו, בכל פעם שהיו מזכירים את שמו, היו מוסיפים, 'רקב בעצמותיו'". עוד ניתן ללמוד על למך מהדברים שנאמרים על מפקד המחנה לנוכח אלימותו: "...התברר שלא פעם אחת בלבד גרמו המכות שלמך הנחית על האסירים להרגעת מפקד המחנה והביאוהו להצניע את נשקו. אולם המכות של למך, היו כאלה, שאחריהן היה הקורבן קם בקושי על רגליו, אם בכלל".

זוהי מציאות של אימה סוריאליסטית, שבה מפקד המחנה שהיה צולף ברובהו במי שלא עבד כהלכה בטלטול אבנים, "שנא לראות דם, אפילו קצת דם, היה נתקף צמרמורת".

תחנתו הבאה של המחבר ומשפחתו היא מחנה סקארז'יסקו שם שכן מפעל האסאג צ'ה בפיקודה של היהודייה מרקוביצ'ובה, המתוארת כך: "מכנסי רכיבה הדורים, הדוקים עד להתפקע... מגפיים חומים ובידה החזיקה פרגול עור ארוך" (מדובר בדמות אמיתית, כנלמד מספרה של פליצה קראי: המוות הצהוב, מחנה העבודה, סקרו'יסקי-קיימיינגה, 1994).

החומצה הפיקרית ששימשה לייצור חומרי הנפץ צבעה את כולם בצהוב קטלני. בראיון עמו מספר כנר כי תוחלת חייהם של האנשים שעבדו במפעל היתה כשלושה חודשים בלבד. הוא עצמו עבד בהכנסת אבק שרפה למוקשים במשך שבועיים שלושה, ורק הודות למאמציה של אמו הצליח להיחלץ מעבודה זו שהפכה אותו לצהוב, הוא נזכר: "צהוב בעבודה, צהוב בצריף, אוכלים צהוב, שותים צהוב, משתינים צהוב ומחראים צהוב, אפילו החלומות צהובים".

אולם תמונת האימה הסוריאליסטית מכל היא הופעות שערך האמנים בכפייה בפני הקהל. פליציה קראי כותבת שמפקד המחנה שולצה האמין בסיסמה "כות על ידי שמחה", ולכן ביקש "להכין קונצרט פומבי גדול בשביל כל המחנה!!!". הוקמה במה שקושטה בניירות צבעוניים ובמנורות ולפניה הועמדו שורות ספסלים מאולתרים מלוחות ולמופע הוזמנו קבוצות אסירים מהמחנות. "מאות פולנים עמדו ליד הגדר ולא הבינו מה פשר המחזה המוזר: המוני אסירים יושבים בניחותא והגרמנים נותנים רשותם לכך?" (פליציה קראי, עמ' 317). מופע זה נמשך שעתיים ושיאו בהופעת המקלה בת עשרים בחורים ובחורות, "ואני בתוכם", כותב כנר,

ומספר: הם ביצעו אז מספר שירים; פתחו בשיר היידי "פטישון" וסיימו בשיר עברי. ופליציה קראי כותבת: "לא נפקד מקומו של ההמנון המהפכני של המחנה: 'אויף די קאנאען' [וכי] האורחים נהנו ומחאו כפיים כשאר הקהל". לאחר שיר על הכינרת בא שיר על הירדן "ובסוף מסתדרת המקלה בשתי שורות, הורעות משתלבות וצעד שמאלה צעד ימינה מתחילים לנוע בקצב ההורה ושירת נעורים על שפתיהם". המחבר בספרו של כנר מתעכב דווקא על הופעות של אמנים יחידים, כמו הרשליה, נער בן שלוש-עשרה ששר בפולנית על מר גורלו, על פרידתו מאמו בגטו ורשה, ועל הופעתה המרשימה של האלינקה, זמרת קברט ורקדנית מורשה. גם צ'רלי צ'פלין היה שם, כלומר מנחה הערב שלומ'לה צפלינסקי המחופש, שכה הרשים את המחבר עד "שהתחשק גם לי לחקותו, והבטחתי לעצמי ונשבעתי עוד שבועה שאם אשאר בחיים אחקה גם אני את צ'רלי צ'פלין".

יוסי ברנע

אזור קיפאון

עדנה נוי: כל מי שאהבה, הוצאת הקיבוץ המאוחד וקסת 2009, 280 עמ'

דומני שניתן להחיל את דימוי הטלפון השבור שמקיים אבי המשפחה, איסר, מתקן טלפונים למחייתו, עם סביבתו, גם על המשא ומתן הרגשי שמתנהל בין הקול המספר לבין אלה הרואים בספר **כל מי שאהבה** מפעל הנצחה. מיד לאחר צאתו לאור, תויג הספר כעוד "ספר שואה" או כ"ספר הנצחה". אגב, כל עוד הם ראויים, אינני רואה כל פסול בספרים כאלה, אבל נדמה לי שיותר משהספר של נוי עוסק בהישרדות ובניסיונותיהם מכמירי הלב של ניצולי השואה לקומם את חייהם מהריסותיהם, הוא משמש במה להשמעת קולם של 'בני הדור השני' דרך קולה של ילדה קטנה אחת, זיוה, בתם של איסר ומארי.

מטבע הדברים, מטבעות לשון מאבדות עם הזמן מעומקן ומשמעותן נוטה להישחק, אבל גם כיום, יותר משישים שנה לאחר תום מלחמת העולם השנייה, ממשותם של 'בני הדור השני לשואה', ככאלה, דהיינו כקבוצה מובחנת, לא הועמה ועדיין הם מנסים, וכל חייהם ינסו, להבין את מה שמעולם לא סופר להם, להתמודד עם מה שכן סופר, לאסוף שברים של חיים מנופצים שהשיקו אל חייהם, על לא עוול בכפם, בדיוק כמו ההיסטוריה הפרטית של הוריהם. העיסוק המתמיד הזה, המתחייב ממוצאות ההיסטוריה הזאת, הוא לב לבו של כל מי שאהבה. במילים אחרות, ברובד אחד נוי מספרת את סיפור הוריה ששרדו את השואה ואת קורות בני משפחותיהם שנספו בה, אבל בספר קיים רובד נוסף, תת קרקעי, שהוא דברי ימייהם של בני הדור

דפנה שחורי

פעם אחת ורדי

היא צֶעֳקָה פֶּעַם אַחַת וְרִדִי
צָרְחָה שְׁלֹא הוֹתִירָה סֶפֶק
אֶךְ הוֹתִירָה אֶת הַקּוֹרָאִים פְּעוּרֵי פֶה.
מֵאֲז לֹא פָצְתָה פִּיהָ יוֹתֵר
לְהַפְדֹּךְ
הַדְּקָה אוֹתוֹ בְּאֲדִיקוֹת
מוֹנְעֵת אֶפְלוּ מִן הַמַּיִם לְחֹדֵר פְּנִימָה
הַרְפּוּא הַסְּבִיר כִּי אֵלּוּ הַכְּרִיחוּ אוֹתָהּ לְפַעֵר אוֹתוֹ
כְּדִי לְהַחֲדִיר פְּנִימָה אֶת גְּלוּלַת הַשְּׂכָחָה
הָיוּ מְצַלִּיחִים לְהַגִּיעַ לְנִקְדַת הָאֵל חֹזֵר
זוּ הַמְצוּיָה מַעֲבֵר לְמַעְרָה הַחֲשׂוּכָה
שְׂמַעְבֵּר לְמַסְלוֹת הַשָּׁנִים
וְלֹא מְאֻפְשֶׁרֶת הַקָּאָה.
בְּעוֹזֶרֶת אֲצַבֵּעַ מִיַּמֶּנֶת שֶׁתִּפְרִיד בֵּין הַלְּסָתוֹת
לֹא תִהְיֶה אֲפָשְׁרוֹת לְהַתְחַרֵּט עוֹד

חיי בתם ובכך לאפשר לה אישיות מנותקת מהם ובריאה יותר מתמצה במשפט הקשה, "הביוגרפיה שלה זאת האוטוביוגרפיה שלנו" (עמ' 144) וצביקה, הילד שזיוה משחקת איתו בחוץ שר, "היא לא ילדה, היא חור/ היא לא מגדל, היא בור" (עמ' 157). כל העת, מתחת לפני השטח, זיוה הילדה היא בור סופג של ביטויי האנומאליה שבחיי הוריה. למשל, כבר כשנולדה, הוריה חשו שבתנינות מאוחדים גם יקיריהם המתים: "לא רק קוטי ואוֹצִי וכל המשפחה של מארי, אלא גם כל העולם ההוא שנעלם" (עמ' 192). איזה משא כבד על כתפיה של ילדה קטנה אחת. עולו של כל העולם הנכחד הזה, שזיוה תישא על כתפיה כל חייה, הוא גם שעומד בבסיס אזכורה התמים לכאורה של עדנה נוי את סיפור בת יפתח, שהשורה התחתונה שלו היא שגם בני הניצולים הם קורבנות, שמועלים לעולה, אבוי, בידי הוריהם. דומה שאיסר, אביה של זיוה, מבין זאת באבחה אחת כשהוא צופה בהצגה שמעלים ילדי כיתתה ועוד לפני שההצגה תמה הוא חש ברע וקרוב לעילפון.

לסיום, סופרים רבים - נאוה סמל, אהרן אפלפלד ודויד גרוסמן - כתבו על השואה ועל מי ששרדו אותה מזוויות שונות ונכבדות, אבל דומה שכל מי שאהבה מתחדד ביתר שאת את סיפורם של צאצאיהם, שאולי טרם עלה די צורכו לתודעה הלאומית הישראלית, אף שהוא ממשיך לעצב את חייהם, את תודעתם, ואת חלומותיהם של רבים מאיתנו.

עדנה שמש

השני לשואה, ילדות וילדים שבגרו במציאות מיוחדת וכיום הם באמצע שנות החמישים לחייהם, רובם ככולם טרם מצאו מרפא לטראומות הוריהם, שדבקו בהם כעור שני.

העוסקים בכתיבה יודעים שצלילת המעמקים שלהם אל תוך נפש גיבוריהם הספרותיים דורשת נשימה ארוכה. הזמן הנפשי הנדרש להישארות 'מתחת למים' בכתיבת ספר כמו כל מי שאהבה מצריך ריאות חזקות במיוחד, שאם לא כן יפקעו מן המאמץ. המחיר הרגשי של ניסיון ההבנה של מה שקרה גם מנקודת הראות של ההורים וגם מזווית הראייה של ילדיהם, הוא גבוה במיוחד. עדנה נוי עומדת במשימה; חוברת בעיניים פקוחות ובלב פתוח אל מקורות האובדן והעצב ובמסע כתיבתה היא מעבדת את מכאוביה שלה, ואולי מבנה לראשונה, לאחר כל כך הרבה שנים, איך נפער בלבה, בבטנה, בקורותיה של ילדה אחת קטנה, חור כל כך גדול. נושאי ההתם, דיאלוג עם בני הדור השני לשואה (הוצאת כתר 1990), ספרה החשוב של הפסיכותרפיסטית דינה ורדי, שגם עסקה במחקר עיוני בנושא בני הדור השני לשואה, מספקת תשובות נחרצות שיש להן הד נרחב בספרה של נוי. מחקרה של ורדי, שבו החלה לאחר מלחמת יום הכיפורים, מעלה דפוסים התנהגותיים ופסיכולוגיים אופייניים לבניהם ולבנותיהם של ניצולי השואה, בילדותם ובבגרותם.

ורדי, כמו חוקרים רבים אחרים, מצאה שצאצאי הניצולים חולקים תוויות ומטענים נפשיים ייחודיים, משותפים: הם "נושאי התם" מיום היוולדם, "ממלאי מקום יקרים מאוד" שלא בטובתם, "נרות זיכרון חיים" שחווים קשיים משותפים: הקושי להיפרד, תחושות אשם ואָבֵל לא מוסברים, "היפוך התפקידים" הנודע שבו שימשו משענת להוריהם ועל כן לא היו להם דמויות הוריות של ממש להישען עליהן בתהליך גדילתם והתבגרותם, האינטנסיביות שבה הם חיים את ארעיות קיומם, מרחב חייהם שהוצר

מאוד בשל דאגנות המופרות של הוריהם שכיבו בהם כל אפשרות להעזה ולנטילת סיכונים, ועוד ועוד. המרכיבים האלה מתקיימים בדמויות המבוגרים ובדמויות הילדים בספרה של נוי, בעיקר בדמותה של הילדה זיוה. מרכיבי הפוסט טראומה של הוריה - המקרינים על הווייתן של הילדה הקטנה ועל הסיבה האנושית והרגשית שהיא מטמיעה בתוכה בתהליך גדילתה - הם אחד הנושאים שנוי מעלה לדיון בכל מי שאהבה.

אסתכן ואומר אף שהחיפוש הנואש של צ'לאג - הניצולה המוזהב במקצת - אחר בתה אריקה שאבדה לה בהרף עין בטרנספורט ונכנסת אל מרקם חייהם השבירים של איסר ומארי - הוא החיפוש הנואש



עדנה נוי
כל מי שאהבה

של 'זיוה' בבגרותה אחר חומרי המילוי לחור שבלבה ובבטנה; חיפוש הנואש אחר הילדה הקטנה שהיתה יכולה להיות ואשר אבדה לעצמה בנסיבות חייה, כבת לניצולי שואה.

ואכן, ברבדים שונים ובדרגות עומק שונות, כל מי שאהבה שם את האצבע על העת על מקורות הפתולוגיה שילוו דמויות כמו זיוה במשך כל חייהן, ואף שהדבר לא נאמר במפורש, מבצבץ בין השורות הכאב על שמצוקותיהם של בני הניצולים לא טופלו

כהלכה, אם בכלל, והם מקרינים, להוותם, אפילו על חיי ילדיהם שלהם. אחת העובדות המעניינות והכואבות שמעלה ורדי בספרה היא שהניצולות העבירו לילדיהן עוד בהיותם עוֹפְרִים מסרים רגשיים מנוגדים הקשורים לעצם התהוותם ברחמן (ורדי, עמ' 58). התובנות האלה עוברות כחוט השני בפרקי כל מי שאהבה, לאורכם ולעומקם: "מארי מתנהגת כאילו שזיוה היא הרכוש הפרטי שלה," אומר איסר (עמ' 141), ואָרְנֹו מצביע דרך החלון על זיוה ואומר, "זה לא היה החלום שלך, מארי, להרחיק אותה מכל רע?"; "איסור להכביד עליה בכלום", "לא נקלקל לה את הגשם הראשון" (עמודים 100, 101); חוסר יכולתם של איסר ומארי להפריד בין חייהם לבין